

Líon an Dúlra

Eagrán 36 Samhradh 2021

An tEagrán seo

Leathanach an
Eagarthóra

An Rabhán

Cuairt ar an gCladach

Dathaigh Leat

Ar Aghaidh leis an
Obair: Barry O'Connell,
Comhpháirtíocht Spóirt
Chorcaí

Na Foraoisí Ceilpe

Cluiche Cláir: Fánaíocht
Fiadhúlra

An Laghairt Choiteann

Gníomhaíocht: Laghairt
Lonrach

Leathanach Spraoi

Cuardach Focal

Foclóirín

*Scoth an
tSamhraidh!*

An Fhaocha Ghliomaigh

Is í Carla Fagan a ghlaic an grianghraf ar dheis.

Fhaocha ghliomaigh¹ atá ann. Chonaic Carla í ar Thrá an Choinicéir² i gCill Phionntain³ i mBaile Átha Cliath. Baineann an fhaocha ghliomaigh le fine na bportán agus faightear i lochán charraige⁴ í. Murab ionann agus⁵ na portán eile níl blaosc chrua⁶ ar an bhfaocha ghliomaigh chun a corp a chosaint. Mar gheall air sin, bónn uirthi dídean slán daingean⁷ a lorg di féin. Sliogán tréigthe⁸ an dídean is fearr léi agus iompraíonn sí an sliogán sin ar a droim gach áit a dtéann sí.

Nuair a tháinig Carla ar an bhfaocha ghliomaigh thusa bhí an fhaocha tar éis teacht amach as an sliogán a bhí mar dhídean aici. Nuair a éiríonn an fhaocha ghliomaigh rómhór dá dídean, bónn uirthi sliogán níos mó a aimsiú di féin agus bogadh isteach ann. Bheadh sé an-chontúirteach di dá dtiocadh sí amach as a sliogán cosanta faoi sholas an lae. Dá bharr sin is nós léi an bogadh tí sin a dhéanamh faoi choim na hoíche⁹. Má chuirtear isteach ar an bhfaocha ghliomaigh, cúlaonn sí isteach go hiomlán ina sliogán baile agus cuireann sí a crúb mhór dheas¹⁰ trasna ar an oscailt mar a bheadh sciath ann. Coinníonn sí greim daingean ar an taobh istigh den sliogán lena dhá chos bheaga deiridh.

Tá an fhaocha ghliomaigh le feiceáil go soiléir anseo agus a corp neadaithe i mbéal shliogán folamh an chuachma.

A léitheoir dhil,
Fáilte romhat chuig Eagrán
an tSamhraidh 2021 de
Líon an Dúlra. Mar is gnách,
tá sé lán le firicí spéisiúla
spráíula faoin dúlra anseo in Éirinn
agus thar lear. Tá neart cluichí agus
gníomhaíochtaí ann freisin. Tá súil
againn go mbainfidh sibh sult as!
Susan

R-phost: editor@naturesweb.ie

Láithreán Gréasáin: www.naturesweb.ie

Eagarthóir: Susan Murphy Wickens

Leagan Amach agus Dearadh:

Susan Murphy Wickens

Grianghraif agus Fáisc-ealaín:

Cóipcheart © 2020 Stáisiún Mara Inis Arcáin agus a chuid ceadúnóirí. Gach ceart ar cosaint.

Comhfhereagraí Eachtrach: Michael Ludwig

Leagan Gaeilge: © Foras na Gaeilge 2021

© 2020 Stáisiún Mara Inis Arcáin.

Bradán Scallta agus Sailéad Prátaí Úra

An Modh

1. Cuir na prátaí isteach i bpota mór, scaip greim salainn¹⁰ orthu agus clúdaigh le 2-3 cm d'uisce fuar iad. Las teocht ard fúthu agus bruith chun gaile iad¹¹. Fág ag cócaráil iad ar feadh 8-10 nóiméad go dtí go ngéilleann siad go réidh don fhorc¹². Úsáid síothlán¹³ agus déan iad a scagadh¹⁴. Ansin fág ar leataobh iad le fuarú beagán¹⁵.
2. Measc an mhaonáis, an t-iógart, an mustard, an síobhas agus na scailliún le chéile i mbabhla mór. Blaistigh le salann agus le piobar dubh iad.
3. Blaistigh na filléid bhradáin le greim salainn. Cuir an t-uisce, na hoinniún agus na luibheanna¹⁶ i bpota mór agus las teas measartha¹⁷ fúthu. Cuir ar suanbhruth¹⁸ iad.
4. Cuir na filléid bhradáin isteach sa phota agus an craiceann fúthu¹⁹. Clúdaigh iad agus fág ag cócaráil ar feadh 6-8 nóiméad iad, nó go dtí go mbíonn siad cócarálte mar is maith leat féin iad.
5. Dáil amach an sailéad prátaí in éineacht leis an mbradán mar aon le dornán de bhiolar²⁰ nó de cheathrú uain²¹. Leag dingeacha líomóide²² ar an taobh.

Sailéad Prátaí

- 800 g de phrátaí óga úra nó de phrátaí *Queens* agus iad i séasúr. Gearr gach práta ina dhá leath, nó ina cheithre cheathrú más práta mór é.
- 4 spbh de mhaonáis¹ ar bheagán saille²
- 2 spbh d'iógart nádúrtha³
- 1 spbh de mhustard slánghráin⁴
- Dornán de shíobhas miónghearrtha⁵
- 3 scailliún agus iad miónghearrtha
- Salann agus piobar dubh

An Bradán

- 4 fhilléad⁶ de bhradán
- 200 ml d'uisce
- ½ oinniún agus é gearrtha ina shlisní míne⁷
- Dornán de lus mín⁸ úr
- Sú leathlíomóide
- 3-4 phiobarchaor dhubha⁹

www.bordbia.ie

An Rabhán

Ag dul in oiriúint don saol cois cósta

An rabhán agus plandaí eile a fhaightear cois cósta, is minic a fhásann siad sa tstí is go mbíonn a laghad agus is féidir den phlanta¹ gan chosaint ón ngaoth agus ón ngrian. Bíonn duilleoga beaga caola air. Caomhnaíonn siad an t-uisce iontu féin chun nach dtriomódh an ghaoth agus an ghrian amach iad.

Dathraigh mé!

Ainm Eolaíochta: *Armeria maritima*

Is planda ilbhliantúil¹ é an rabhán a fhásann go flúirseach forleathan² cois farraige³. Faigtear ag fás ar na sléibhte chomh maith é. As na plandaí uile a fhásann timpeall an chósta is dócha gurb é an rabhán an ceann is túisce a aithníonn daoine⁴ agus an ceann is mó a bhfuil cion acu air⁵. Tugtar an chaoróg mhara nó an nónín cladaigh air in áiteanna.

Is planda ramhardhuilleach⁶ é, rud a oireann don timpeallacht cois farraige. Bíonn fréamhacha tiubha adhmadacha⁷ faoi agus fásann sé ina dhos íseal dlúth⁸ mar a bheadh cúisín ann⁹. Tugann sé sin cosaint dó ar an ngaoth agus ar an tsíon¹⁰. Bláthanna cumhra bándearga¹¹ a bhíonn air agus fásann siad ar ghais chaola mhíne¹². Chuirfeadh an bláthcheann¹³ cnáipe cruinn¹⁴ i gcuimhne do dhuine. Ní bláth aonair amháin atá sa bhláthcheann, áfach, ach cnuasach de bhláthanna beaga bídeacha¹⁵. Nuair a théann dath na mbláthanna i léig¹⁶ titeann na peitil agus ní fhágтар ach na seipil¹⁷. Bíonn na seipil mar a bheadh páipéar ann agus cruth fóiséadach¹⁸ orthu.

Fíricí maidir leis an Rabhán

Gnáthóg: Cois cósta ar aillte¹, ar charraigeacha agus i riasca goirt²

Dath: Bándearg

Airde: 10 – 20 cm

Faoi bhláth: Bíonn an rabhán faoi bhláth ó mhí Aibreáin go mí Lúnasa.

Dáileadh: Faigtear plandaí d'fhine an rabháin³ ar fud an domhain.

Cuaírt ar an gCladach

Ainmhithe agus Plandaí sa Lochán Carraige

- An Giúrann¹
- An Bundún Coirníeach²
- An Fheamainn Choiréalach³
- An Cuachma Chon⁴
- An Bairneach⁵
- An Diúilicín⁶
- An Glasán⁷
- An Faochán Muire⁸

Cé Mise?

An féidir leat na líníochtaí sa ghreille a mheatseáil leis an gcur síos cuí thíos? Tá na freagraí ar fáil ar Ich. 12.

An féidir leat na cuntais ar chlé a mheatseáil leis na pictiúir thíos agus an t-ainm ceart a chur faoi gach ceann díobh? Freagraí ar Ich 12.

1	2	3
4	5	6
7	8	9

A. Tá 3 chineál feamainne ann – dearg, glas agus donn. Dath dearg a bhíonn ar an bhfeamainn choiréalach.

B. Feamainn għlas is ea é an glasán.

C. Débhlaoscach⁹ is ea é an diúilicín. Ciallóinn sé sin go bhfuil dhá shliogán aige.

D. Sliogán cónlúl atá ar an mbairneach. Tá cos súcháin¹⁰ faoi chun é féin a għreamu go docht de charraig.

E. Feicfidh tú an t-ainmhí seo sa ghreille, ach ní fheicfidh tú sa ghriangħraf den lochán carraige é.

F. Shamhlófá gur daba glóthaí¹¹ atá sa bhundún coirñieach, ach is ainmhí atá ann. Tarraingónn sé na braiteoga isteach nuair atá sé os cionn an uisce chun nach dtriomódh sé amach.

G. Shamhlófá gur sliogiasc trá é an giúrann, ach dáiríre, tá gaol gairid aige leis an bportán. Greamaíonn sé a chorġ de charraig. Ansín osclaíonn sé plátaí an tsliogáin agus síneann sé braiteoga clúmhacha¹² amach chun bia a scagadh as an uisce¹³.

H. Bónn sliogán cornánach¹⁴ ag an gcuachma chon. Dreapann sé thar na giúrainn lena n-ithe.

I. Bónn sliogán cornánach ag an bhfaochán Muire. Cuma caisil¹⁵ atá air.

Lón Anama!

Am Lóin!

Próifil: Barry O'Connell, Oifigeach Forbartha Siúlóide le Comhpháirtíocht Spóirt Chorcaí

Is mise Barry O'Connell. Oibrím mar Oifigeach Forbartha Siúlóide¹ le Comhpháirtíocht Spóirt Chorcaí². An cúram atá orm ná an siúl agus siúlódí a chur chun cinn mar chaitheamh aimsire i measc an phobail. Is nuair a bhí mé i mo ghlas-stócach³ a thit mé i ngrá le gníomhaíochtaí allamuigh⁴. Thosaigh mé ag cadhcáil⁵ ar na haibhneacha agus ar an bhfarraige. Faigheann tú léargas iontach ar an dúlra⁶ agus tú ag cadhcáil, is cuma cén áit a mbeifaé ar aibhneacha sléibhte nó amuigh ar an bhfarraige mhór. Dhreap rón ar chúl an chadhac agam lá! Fiú sa chathair féin bíonn na héin agus na hainmhithe i gcónaí gníomhach⁷ cois abhann. Is aoibhinn liom é.

An raibh suim agat i gcónaí san obair seo?

Bhí go deimhin! Is breá liom a bheith gníomhach i gcaitheamh an lae agus is maith liom daoine eile a bheith páirteach sna gníomhaíochtaí sin. Sular thosaigh mé ag obair le Comhpháirtíocht Spóirt Chorcaí bhínnse ag obair mar shiuinéir⁸ agus mar threoraí chadhcaíla⁹. Obair fhisiúil amuigh faoin aer a bhí i gceist leis an dá rud.

Cén oiliúint a fuair tú?

Chaith mé 3 bliana sa Bhreatain Bheag agus rinne mé staidéar ar Shíceolaíocht an Spóirt agus na hAclaíochta¹⁰. Ina dhiaidh sin lean mé den staidéar¹¹ i gcathair Luimnigh. Cuirim an-spéis sna rudaí a dhéanann daoine eile agus sna cúiseanna a thugann orthu iad a dhéanamh¹².

Déan cur síos ar an ngnáthlá oibre agat.

Tá an saol an-difriúil le bliain anuas agus na srianta a bhaineann le Cóivid-19 i bhfeidhm¹³. B'éigean dom go leor imeachtaí a chur ar athlá¹⁴ agus bhí mé ag obair ó mbaile ar feadh i bhfad. De ghnáth, éirim ar maidin agus seiceálaim na teachtaireachtaí nua ar mo ghuthán agus ar mo ríomhaire. Ansin breacaim síos roinnt notaí maidir lena bhfuil le déanamh¹⁵ an lá sin. Is iondúil go mbíonn roinnt glaonna gutháin le déanamh agam nó notaí ríomhphoist le scríobh chun imeachtaí a eagrú. Ní féidir bualadh le móran daoine fai láthair, ach roimhe seo bhínn ag casadh le grúpaí éagsúla. Grúpa amháin diobh sin ná Coillearnacha ar son na Sláinte¹⁶, grúpa a chuireann siúlódí ar siúl ar mhaithle feabhas a chur ar an tsláinte agus ar an meabhairsláinte araon¹⁷. Déanann tréimhsí rialta amuigh faoin aer an-mhaiteas domsa chomh maith.

Cén phríomhaidhm agat?

Ba mhaith liom cabhrú le daoine taitneamh a bhaint as an saol

amuigh faoin spír. Má théann daoine ar shiúlódí tiocfaidh feabhas mór ar an tsláinte acu.

Cad é an rud is fearr agus an rud is measa faoi do phost?

An rud is fearr liom ar fad ná an éagsúlacht a bhaineann leis an obair¹⁸. Bíonn orm teacht ar smaointe agus ar mholtaí agus ansin iad a chur i bhfeidhm¹⁹. Bím ag plé agus ag bualadh le meascán ceart daoine²⁰ i gcaitheamh na seachtaine agus is breá liom é sin chomh maith. An rud is measa liom ná an iomarca ama a chaitheamh i mo shuí ag an deasc, b'fhearr liom a bheith amuigh!

Cá dtéann tú agus tú ag obair?

De ghnáth, bím ag taisteal ar fud Chontae Chorcaí ó Eochaill²¹ go Cléire²² le bualadh le daoine. Ó am go chéile b'fhéidir go mbeadh orm triall ar áit éigin eile²³ sa tír.

An mbíonn tú ag obair asat féin nó mar bhall foirne?

Bíonn foireann iontach ag obair liom. Tugaimid tacaíocht dá chéile agus bíonn gach duine againn ar fáil chun tuairimí nua a phlé.

Cén chomhairle a chuirfeá ar dhaoine a mbeadh spéis acu in obair den chineál sin?

Cibé do rogha féin mar shlí bheatha²⁴, más é mian do chroí é an chonair sin a leanúint²⁵, fan ar an gconair sin agus tiocfaidh tú ar dhaoine a bhfuil an fhís chéanna acu²⁶. Cabhróidh siad leat an ceann scriibe²⁷ a bhaint amach.

Cad a dhéanfá mura mbeifeá ag gabháil den obair seo?

Bheinn i mo shiuinéir ná i mo threoraí chadhcaíla.

Cad é an chomhairle is fearr a cuireadh ort riamh?

Doras feasá fiafraí²⁸. Ní bheidh tú aineolach²⁹ i bhfad má chuireann tú ceist, ach beidh go deo mura gcuireann!

Ar chlé: Siúlódí in Oileán

Baoi i gCo. Chorcaí.

Ar dheis: Cadhcáil

i gceantar Voss san Iorua.

©experiencevoss.com

Na Foraoisí Ceilpe

Feamainn mhór dhonn¹ is ea í an cheilp. Ar charraigeacha in íochtar an chladaigh taobh thíos den líne lagtrá² a fhásann sí, in áiteanna a mbeadh an t-uisce idir 2 m agus 30 m ar doimhneacht³. Is minic a fhásann foraoisí móra ceilpe⁴ faoin uisce. Dála na bhforaoisí agus na gcoillte ar an mórrhír⁵ cruthaíonn an foraoisí ceilpe gnáthóga tábhachtacha faoi thoinn⁶. Bíonn bia agus foscadh iontu do bheathra mara.

Ní hionann ceilp agus crann⁷ áfach. Ní duilleoga a fhásann ar cheilp ach froinn⁸. Bíonn cruthanna éagsúla ar na froinn ag brath ar an speiceas a bheadh i gceist. Froinn mar bheadh duilleoga pailme⁹ ann a bhíonn ar speicis áirithe, ach froinn fhada chatacha¹⁰ mar a bheadh iallacha bróige¹¹ ann a bhíonn ar speicis eile. Tálann¹² na froinn cheilpe sram sleamhain¹³ ionas nach mbeidh mionainmhithe¹⁴ in ann iad féin a ghreamú diobh. D'ainneoin sin, faoi dheireadh an tsamhraidh is minic a fheictear giúiseanna mara¹⁵, milseáin mhara¹⁶ agus ainmhithe beaga eile dá leithéid agus iad lonnaithe go tiubh¹⁷ ar na froinn.

Ar ghas nó stoc láidir¹⁸, ar a dtugtar stíp nó feam¹⁹, a fhásann na froinn. De réir mar a bhíonn solas na gréine ag drithliú²⁰ agus ag sfothlú anuas²¹ tríd an uisce cardaíonn an stíp na froinn i dtreo an tsolais. Faoi mar a dhéanann plandaí talún²² úsáideann feamainn fuinneamh na gréine chun bia a dhéanamh di féin. Daingnionn an cheilp go han-tapa ar fad.

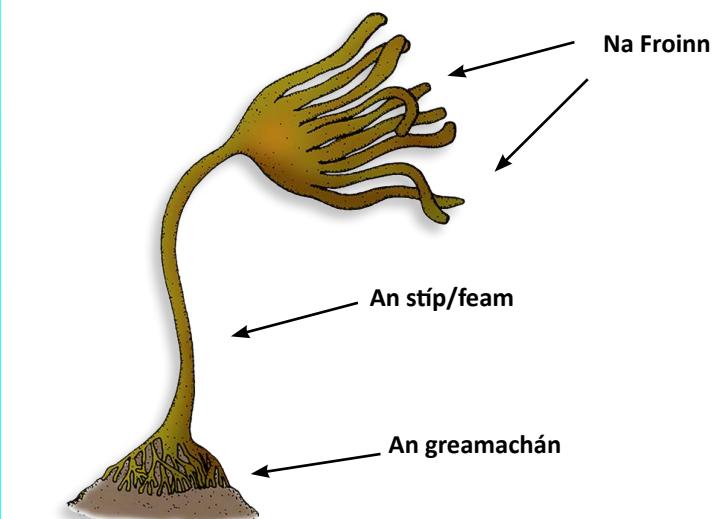
Ní bhíonn fréamhacha ag ceilp agus feamainn eile faoi mar a bhíonn ag plandaí talún. Ina ionad sin, bíonn greamacháin²³ faoin bhfeamainn a dhaingníonn go docht de na carraigeacha iad.

lomhá le caoinchhead Paul Kay

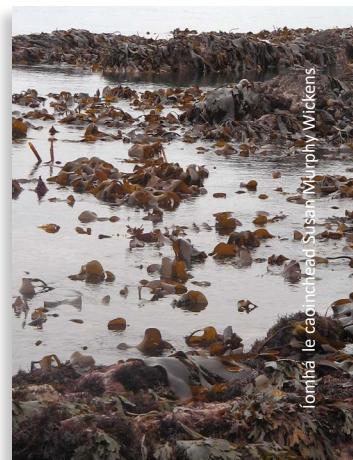
lomhá le caoinchhead Susan Murphy Wickens

Tá specis éagsúla feamainne i bhfine na ceilpe²⁴. Fásann cuid acu suas le 2-3 m ar fad. Faigtear an choirleach²⁵, *Laminaria digitata*, (thuas) agus rufa²⁶, *Saccharina latissima* go forleathan i bhfarraigí na hÉireann.

lomhá le caoinchhead Paul Kay

Daingnionn na greamacháin a fhásann faoin gceilp leis na carraigeacha í. Murach iad scuabfad an taoide agus feachtaí láidre²⁷ an cheilp chun siúil.

lomhá le caoinchhead Susan Murphy Wickens

Murar iasc nó tumadóir thú²⁸ b'fhéidir gur radharc mar seo thall an t-aon taithí a bheadh agat ar fhoraois cheilpe. Seo an chuma a bhíonn ar fhoraois cheilpe ag lagtrá.

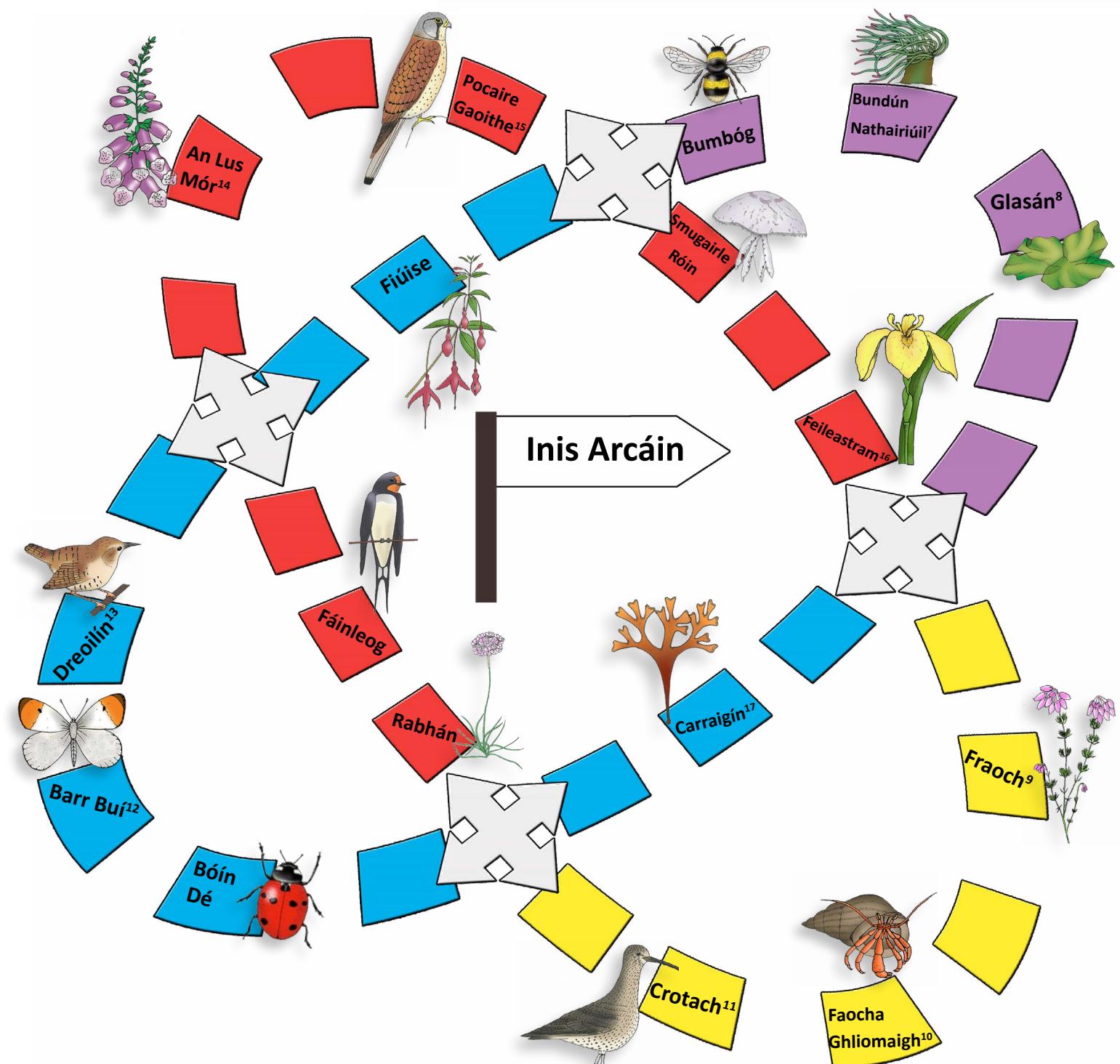
Fánaíocht Fiadhúlra

Cluiche Cláir

Seo linn ag fánaíocht¹ timpeall Inis Arcáin.

Táimid chun breathnú ar an bhfiadhúlra ar feadh na slí, idir phlandaí talún agus farraige, éin agus fheithidí.

- Sula dtosaíonn an cluiche déanann gach imreoir liosta de na hainmhithe agus de na plandaí sa chluiche (tá 17 díobh ann ar fad).
- Chun an cluiche a thosú roghnaíonn gach imreoir ceann de na crosair² agus leagann sé/sí licín imeartha³ air.
- Duine ar dhuine, caitheann gach imreoir an dísle⁴ agus bogann sé/sí ar aghaidh an lón cuí spásanna.
- Nuir a thagann imreoir chomh fada le crosaire eile is féidir leis/léi pé conair⁵ is mian leis/léi a leanúint.
- Má stopann imreoir ar spás ina bhuil ainmhí nó planda fián, cuirtear tic leis an ainmhí nó leis an bplanda cuí ar an liosta.
- Bíonn an bua ag an té is túisce⁶ a chuireann tic taobh le gach ainmhí agus planda ar an liosta.

An Laghairt Choiteann

Ainm Eolaíochta: Zooteca Vivipara

Níl ach reiptíl dhúchasach¹ amháin againn in Éirinn, an laghairt choiteann. Corp fada seang² atá aici agus gainní beaga³ ar an gcraiceann. Tá 4 (ceithre) chos ghearra fúithi agus 5 ladhar⁴ ar gach cos acu. Éiríonn a corp níos caoile⁵ de réir a chéile síos go dtí rinn ghéar a heireabaill⁶.

Déanann an laghairt choiteann codladh geimhrídh⁷ faoin talamh. Thart ar mhí Aibreáin nuair a thosaíonn an aimsir ag éirí níos teo tagann sí amach agus tugann sí faoin saol arís.

Is breá leis an laghairt í féin a ghoradh faoin ngrian⁸ ar na cosáin agus sna díoga⁹. Mar sin féin, bíonn sé deacair radharc a fháil uirthi toisc go bhfuil duaithníocht iontach¹⁰ ag baint leis na dathanna ar a craiceann. Ní hamháin sin, ach éalaíonn sí léi de sciúird luaineach mhear¹¹ má bhaintear geit aisti.

Dála an-chuid ainmhithe eile¹², an bhagairt is mó¹³ don laghairt choiteann faoi láthair ná na gnáthóga a bheith á scriosadh¹⁴. Ach, caithfidh sí a bheith san airdeall ar chreachadóirí¹⁵ chomh maith! Shlogfadh an sionnach, an cat nó an seabhac an laghairtíbh bhocht le fonn.

Níl an laghairt choiteann i mbaol a díothaithe¹⁶ in Éirinn ach is mór leis na heolaithe tuairisci a fháil fúithi. Má fheiceann tú ceann agus má éiríonn leat grianghraf a ghlacadh di, is fiú é a chlárú¹⁷ leis an Ionad Náisiúnta le Sonrái Bithéagsúlachta¹⁸ (<https://records.biodiversityireland.ie/record/amphibians-and-reptiles#7/53.455/-8.016>)

Cé nach ainmhí dúchasach é, faightear reiptíl eileanois in Éirinn, an t-earcán caoch¹⁹. I gCo. an Chláir a fhaightear é den chuid is mó agus creidtear gur tugadh isteach sa tir seo d'aon ghnó é. Níl cos ar bith faoin earcán, ach ní nathair atá ann.

Ainmhí dúchasach eile atá an-chosúil leis an laghairt choiteann ná an t-earc luachra²⁰. Ní reiptíl é an t-earc luachra, áfach, is amfaibiach²¹ é. Nuair a fheiceann daoine iad is minic nach mbíonn siad cinnte cé acu é an laghairt choiteann ná an t-earc luachra atá rompu amach.

Tá tuairim is 6000 speiceas laghairteanna ar fud an domhain. Is é dragan Chomódó²² an ceann is mó acu, bíonn sé suas le 3 m ar fad. Ainmhithe beaga is ea iad formhór mór na laghairteanna.

Cairt Fíricí

Fad: 10-16 cm

Meáchan: 5 g

Dath: Dath liath, donn nó glas a bhíonn ar a craiceann. Ritheann líne dhubb síos feadh a droma¹, agus bíonn a corp ar fad breac, dhubb-bhallaach.

Bia: Feithidi², damháin allá, seilidi³ agus péisteanna

Gnáthóg: Féarthalíte⁴, talamh taobh le coillearnacha⁵, portaigh, móinteáin⁶, gairdíní agus dumhcha⁷ cois trá.

Dáileadh: Faightear ar fud na hÉireann agus ar fud thuaisceart na hEorpa í chomh fada soir le lár na hÁise.

Na Cinn Óga

Tugtar an laghairt bheobhreitheach¹ ar an laghairt choiteann freisin. Ciallaíonn an focal *beobhreitheach* nach mbeireann an mháthair uibheacha. Beireann sí a hál óg² agus iad beo beathach cheana féin³.

Agus í torrach⁴, coinníonn an mháthair na cinn óga slán beo laistigh dá broinn⁵ agus gach ceann acu neadaithe ina sheicin uibhe⁶ féin. I mí lúil, agus iad réidh le teacht ar an saol, briseann gach laghairt diobh amach as a seicín féin agus tagann siad saor beo ar an saol. Is iondúil go mbíonn idir 3 agus 11 cheann óg san aon ál amháin. A luaithe agus a shaolaítear iad bíonn a cion déanta ag an mháthair. Fágann sí iad chun aire a thabhairt dóibh féin.

Cad a d'imigh ar m'eireaball?

Tá cleas iontach ag an laghairt choiteann chun an dallamullóg a chur ar chreachadóirí¹. Is féidir léi a heireaball a chur di², rud a thugann seans di féin éalú.

Fásann eireaball nua de réir a chéile, ach bíonn sé i bhfad níos lú ná an seancheann agus bíonn dath rud beag éagsúil air.

Nach maith í an ghrian chun an corp a théamh...

Reiptíl is ea an laghairt choiteann. Is ainmhithe fuarfhuiteacha¹ iad reiptíl, bíonn siad ag brath ar theas na gréine chun a gcorp a théamh². Ní bhíonn ar a gcumas³ gluaiseacht go tapa go dtí go mbíonn an corp téite suas i gceart⁴. Dá bhrí sin is breá leis an laghairt choiteann a bheith á goradh féin faoin ngrian⁵. Dá bharr sin, is ar maidin agus san iarnóni is mó a bhíonn sí gníomhach⁶. Éiríonn grian an mheánlae róthe di in amanna, rud a ghineann an iomarca teasa⁷ ina corp. Má tharlaíonn sé sin is nós léi dul ar foscadh⁸ faoin scáth.

Pictiúr lonrach de laghairt le crochadh ar an mballa

Teastaíonn:

- An teimpléad ar Lch 11 agus é prioritálte amach
- Bileog chairtchláir¹
- Scragall alúmanaim²
- Snáth olla³ nó sreang
- Gliú
- Scuab phéinteála
- Marcóirí buana⁴ nó péint aicrileach⁵
- Baitíní cadáis⁶

1 Greamaigh an teimpléad den chairtchlár chun go mbeidh dromchla righin láidir⁷ agat don phictiúr.

2 Rianaigh⁸ imlíne na laghairte⁹ leis an ngliú.

3 Greamaigh an snáth olla nó an tsreang síos sa ghliú timpeall ar imlíne na laghairte.

Beidh ort é a dhéanamh go tapa sula dtriomaíonn an gliú.

4 Fág an gliú le triomú go hiomlán chun a chinntí nach mbogfaidh an snáth olla/an tsreang sa chéad chéim eile.

5 Leath craith eile den ghliú¹⁰ ar fud an leathanaigh agus anuas ar an snáth olla/an tsreang chomh maith.

6 Clúdaigh an leathanach ar fad le leathán scragaill alúmanaim agus brúigh síos é chun é a ghreamú i gceart.

Bain úsáid as baitíní cadáis chun an scragall a bhrú síos timpeall ar an snáth olla/an tsreang ionas go seasann imlíne na laghairte in airde ina droimín¹¹ faoin scragall.

7 Dathaigh an taobh istigh den laghairt le péint nó le marcóir.

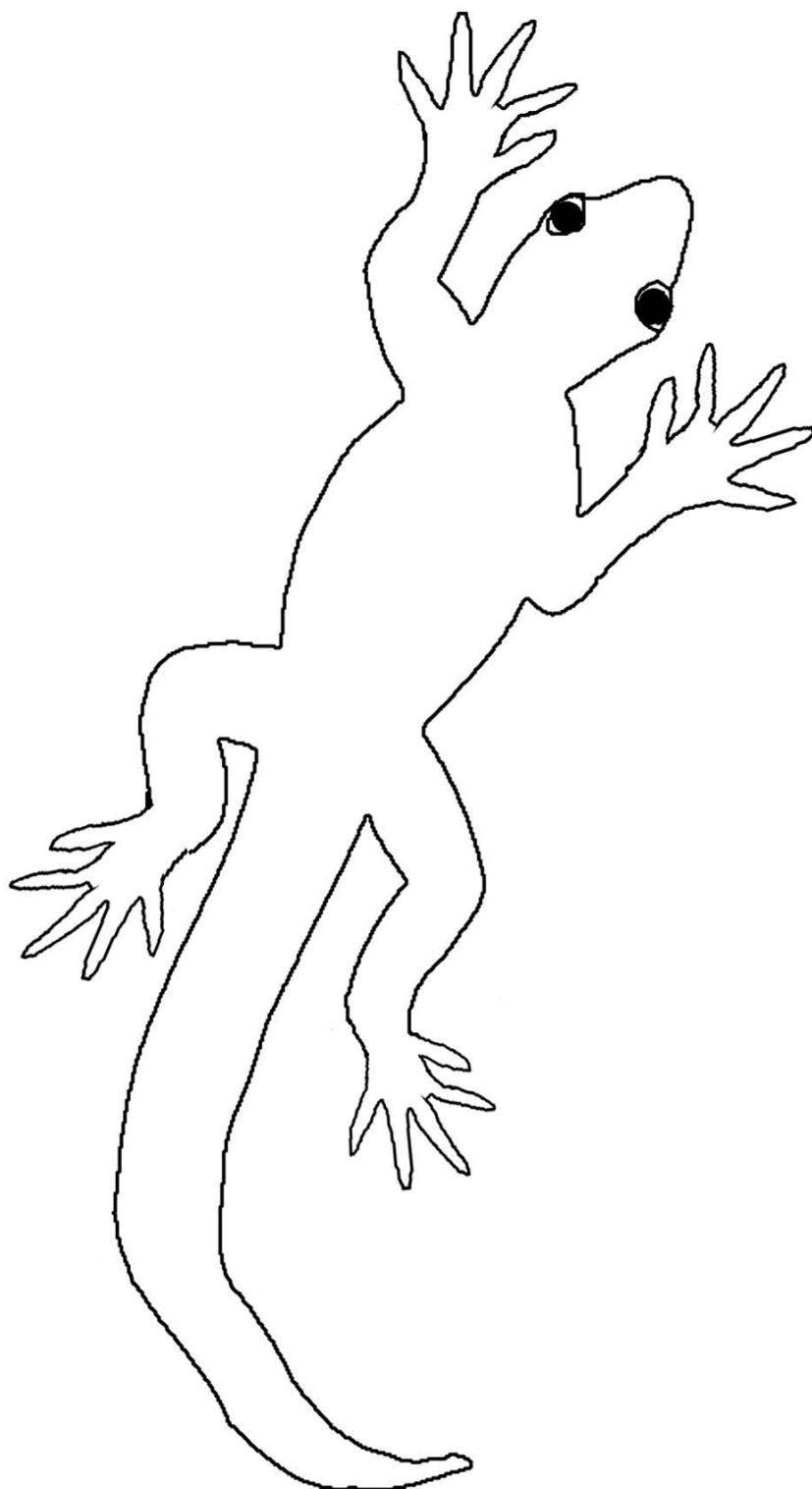
Rianaigh imlíne na laghairte go héadrom le marcóir dubh nó le péint dubh ionas go seasfaidh hath na laghairte amach go soiléir.

Croch an pictiúr suas áit éigin a mbeidh solas na gréine ag lonrú air.

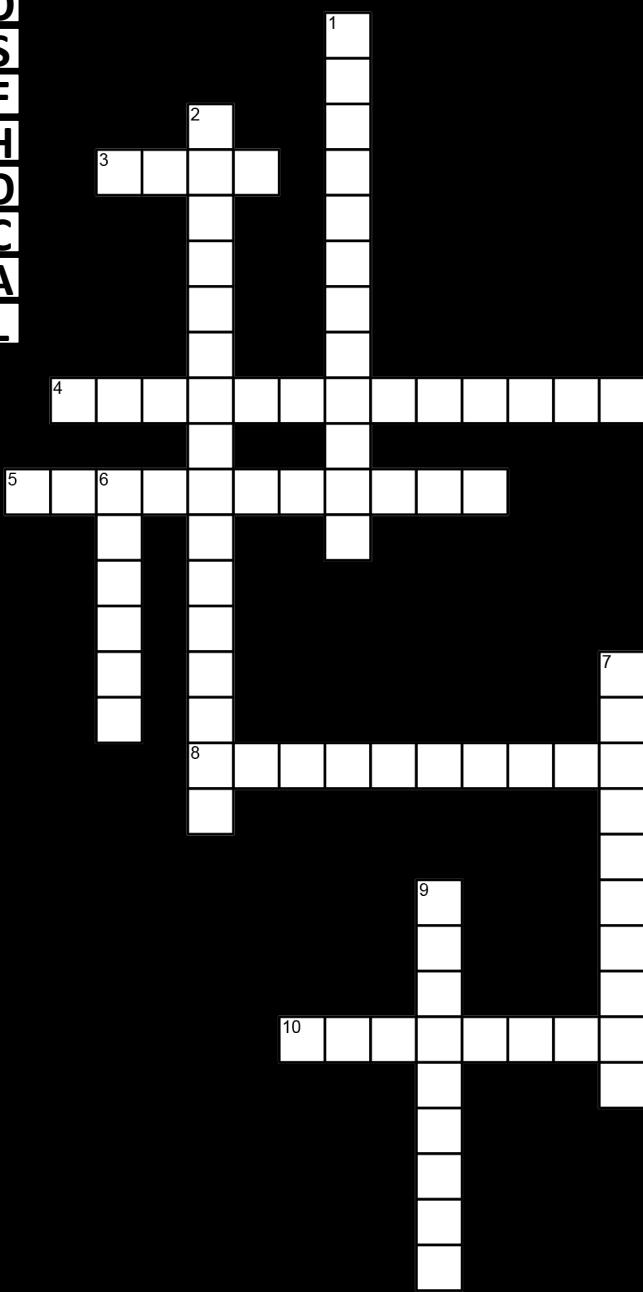
Laghairt Lonrach

Seo an teimpléad don phictiúr ar Leathanach 11.

D'fhéadfá an bhileog seo a phriontáil, nó an teimpléad a rianú ar leathanach bán.

CROSFHOCAL

TRASNA

- 3) Tálann froinn cheilpe an t-ábhar sleamhain seo chun nach ngreamóidh mionainmhithe farraige díobh.
- 4) Is é seo an laghairt talún is mó ar domhan (anois).
- 5) Dá bhfeicfeá ceann díobh seo seans go gceapfá gur laghairt choiteann a bhí ann.
- 8) Feidhmíonn sé seo mar a bheadh fréamh ann, daingníonn sé an an cheilp ar charraigeacha.
- 10) Ceann de na poist a bhí ag Barry O'Connell sular thosaigh sé ag obair le Comhpháirtíocht Spórt Chorcaí.

SÍOS

- 1) Sliogasc a mbeadh dhá shliogán aige, diúilicín mar shampla
- 2) Níl aon bhlaosc ag an bportán seo.
- 6) Bláth deas bándearg a fhásann cois farraige.
- 7) Taobh thíos den líne seo a bhíonn an cheilp ag fás.
- 9) Tarraingíonn an bundún coirníneach iad seo isteach nuair a bhíonn sé os cionn an uisce.

Freagraí ar Cuaireadh an gCladach

1. Bairneach
2. Glasán
3. Diúilicín
4. Cuachma Chon
5. Bundún Coirníneach
6. Faochán Muire
7. Giúrann
8. (Níl uimhir 8 – an Chrosóg Mhara – sa lochán carraige)
9. Feamainn Choiréalach

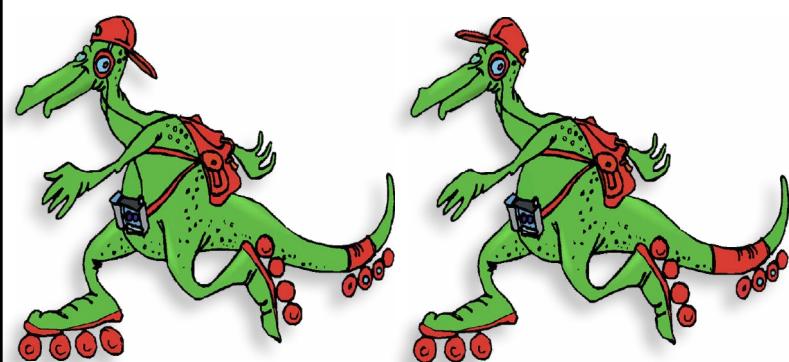

Cum Fortheideal

Bíodh spraoi agat féin agus ag do chairde. Cum fortheideal a d'oirfeadh don phictíúr seo de laghairt earrshéabhrach* i bpáirc Náisiúnta Saguaro (Thiar) gar do Tucson, Arizona, SAM.

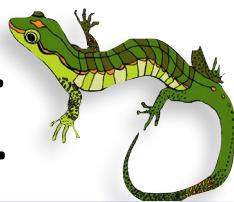
Cé na 5 Dhifríochta?

Aimsigh na focail sa Chuardach Focal ollmhór seo.

Tá siad uile le fáil san eagrán seo de Líon an Dúlra.

• FORAOIS CHEILPE	• BLAOSC	• LAGHAIRT CHOITEANN	• SCRAGALL ALÚMANAIM
• LOCHÁN CARRAIGE	• MAONÁIS	• PEITEAL	• SEICÍN UIBHE
• RABHÁN	• BRADÁN	• GIÚRANN	• BAITÍN CADÁIS
• CLADACH	• BLÁTHCHEANN	• CADHCÁIL	• FAOCHA GHLIOMAIGH
• PORTÁN	• SLIOGÁN	• CUACHMA CHON	• BEOBHREITHEACH

L T T U M S S E I C Í N U I B H E
C A R O I S L O T M H A T L R C R
H H G I A M O I L H G A H C O A F
U W T H N X M A O N Á I S M B E N
N N H C A D A L C G K R A H H H W
U O C I M I S A H N Á P Á W I T L
C S H S Ú F R R Á N M N T T H I B
Y S O C L G M T N R I J U F T E L
R F O R A O I S C H E I L P E R Á
Y G B A L M I Ú A H P E H G T H T
T S O R L A H I R O O Y R P E B H
B L M Q A B E C R A H I S E Q O C
I O R L G D J T A D N I T Y N E H
O A H M A Y Á R I U B N E E Y B E
A L V C R N N N G E C E O O A I A
C A D H C Á I L E P P H N R E N N
J N O R S I Á D A C N Í T I A B N

Lch 2

An Faocha Ghliomaigh = The Hermit Crab

1. Faocha ghliomaigh = a hermit crab
2. ar Thrá an Choinicéir = on Burrow Beach
3. i gCill Fhointain = in Sutton
4. i locháin charraige = in rock pools
5. murab ionann agus x = unlike x
6. blaosc chrua = a hard shell
7. dídean slán daingean = a safe and secure shelter
8. sliogán tréigthe = an abandoned shell
9. faoi choim na hoíche = under cover of darkness/ night
10. a crúb mhór dheas = it's big right claw

Bradán Scallta agus Sailéad Prátaí Úra = Poached Salmon and New Potato Salad

1. 4 spbh de mhaonáis = 4 tablespoons of mayonnaise
2. ar bheagán saille = low fat
3. iógart nádúrtha = natural yoghurt
4. mustard slángráin = wholegrain mustard
5. dornán de shíobhas miónghearrtha = a handful of finely chopped chives
6. 4 fhilléad = four fillets
7. gearrtha ina shlisní míne = cut into thin slices
8. lus mín = dill
9. 3-4 phiobaraor dhubb = 3-4 black pepper corns
10. greim salainn = a pinch of salt
11. bruith chun gaile iad = bring them to the boil
12. go dtí go ngéilleann siad go réidh don fhorc = until they're tender when pierced with a fork
13. síothlán = a colander
14. déan iad a scagadh = drain the water from them
15. le fuarú beagán = to cool a little
16. na luibheanna = the herbs
17. teas measartha = a medium heat
18. cuir ar suanbhrúith iad = leave them simmer
19. agus an craiceann fúthu = with the skin facing down
20. dornán de bhiolar = a handful of watercress
21. de cheathrú uain = or of lamb's lettuce
22. dingeacha líomóide = wedges of lemon

Lch 3

An Rabhán = Thrift

1. planda bliantúil = a perennial plant
2. a fhásann go flúireach forleathan = which grows abundantly and widely
3. cois farraige = beside the sea
4. an ceann is túisce a aithníonn daoine = the first one that people recognise
5. a bhfuil cion acu air = that they love
6. planda ramhardhuilleach = a fleshy-leaved plant
7. fréamhacha tiubha adhmadacha = thick, woody roots
8. fásann sé in dhos íseal dlúth = it grows in a low thick clump
9. mar a bheadh cúisín ann = like a cushion
10. tugann sé sin cosaint dó ar an ngaoth agus ar an tsíon = the gives it protection from the wind and weather
11. bláthanna cumhra bándearga = fragrant pink flowers
12. ar ghais chaola mhíne = on fine slender stems
13. bláthcheann = flower head
14. cnaipe cruinn = a round button
15. cnuasach de bhláthanna beaga bideacha = a cluster of tiny flowers
16. nuair a théann dath na mbláthanna i léig = when the colour fades from the petals
17. na seipil = the sepals
18. cruth fóiséadach = funnel shape

Ag dul in oiriúint don saol cois cósta = Adapting to life beside the sea

1. a laghad agus is féidir den phlanda = as little of the plant as possible

Fíricí maidir leis an Rabhán = Facts about Thrift

1. ar aillte = on cliffs
2. i riasca goirt = in salt marshes
3. d'fhine an rabháin = of the thrift family

Lch 4

Cuairt ar an gCladach = A Visit to the Shore

1. an giúrann = barnacle
2. an bundún coirníneach = beadlet anemone
3. an fheamainn choireálach = coral weed
4. an chuachma chon = dog whelk
5. an bairneach = limpet
6. an diúilicín = mussels
7. glasán = sea lettuce
8. an faochán Muire = topshell
9. débhlaoscach = a bivalve
10. cos súcháin = a sucker foot
11. daba glóthaí = a glob of jelly
12. braiteoga clúmhacha = furry tentacles
13. bia a scagadh as an uisce = to filter food from the water
14. sliogán cornánach = a coiled shell
15. cuma caisil atá air = it looks like a spinning top

Lch 6 (ar lean)

16. Coillearnacha ar son na Sláinte = Woodlands for Health
17. feabhas a chur ar an tsláinte agus ar an meabharshláinte araon = to improve both your health and mental health
18. an éagsúlacht a bhaineann leis an obair = the variety that the work entails
19. iad a chur i bhfeidhm = to make them happen
20. meascán ceart daoine = a real mix of people
21. Eochaill = Youghal
22. Cléire = Cape Clear
23. b'fhéidir go mbeadh orm triall ar áit éigin eile = I might have to travel to somewhere else
24. mar shlí bheatha = as a way of life
25. más é mian do chroí é an chonair sin a leanúint = if it is your heart's desire to follow that path
26. an fhís chéanna = the same vision
27. ceann scríbe = destination
28. Doras feasa fiafraí = asking is the door to knowledge
29. Ní bheidh tú aineolach i bhfad = you won't be lacking knowledge for long

Lch 6

Ar aghaidh leis an obair = All in a day's work

1. Oifigeach Forbartha Siúlóide = Walking Development Officer
2. Comhpháirtíocht Spóirt Chorcaí = Cork Sports Partnership
3. nuair a bhí mé i mo ghlas-stócach = when I was a young lad
4. gníomhaíochtaí allamuigh = outdoor activities
5. thosaigh mé ag cadhcáil = I started kayaking
6. léargas iontach ar an dúlra = a great insight into nature
7. i gcónaí gníomhach = alway active
8. ag obair mar shiúinéir = working as a carpenter
9. mar threoraí cadhcála = as a kayaking guide
10. rinne mé staidéar ar Shiceolaíocht an Spóirt agus na hAcláiochta = I studied Sport and Exercise Psychology
11. lean mé den staidéar = I continued my studies
12. sna cúiseanna a thugann orthu iad a dhéanamh = the reasons why they do them
13. agus na srianta a bhaineann le Cóivid 19 i bhfeidhm portáin = with the Covid 19 restrictions in place
14. a chur ar athlá = to postpone
15. maidir lena bhfuil le déanamh = about what has to be done

Lch 7

Na Foraoisí Ceilpe = Kelp Forests

1. feamainn mhór dhonn = a large brown type of seaweed
2. taobh thíos den líne lagtrá = beneath the lowtide line
3. 30 m ar doimhneacht = 30 m deep
4. foraoisí móra ceilpe = large kelp forests
5. ar an mórrthír = on dry land
6. gnáthóga tábhactha faoi thoinn = important habitats beneath the waves
7. ní hionann ceilp agus crann = kelp is not the same as a tree
8. froinn = fronds
9. mar a bheadh duilleoga pailme ann = just like palm leaves
10. froinn fhada chatacha = long curly fronds
11. mar a bheadh iallacha bróige ann = just like shoe laces
12. Tálann = Secretes/produces
13. sram sleamhain = slimy mucus

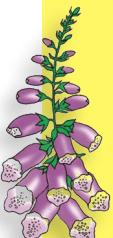
Lch 7 (ar lean)

1. mionainmhithe = *small animals*
2. giúiseanna mara = *sea firs*
3. milseáin mhara = *sea mats*
4. lonnaithe go tiubh = *settled thickly*
5. ar ghas nó stoc láidir = *on a strong trunk or stem*
6. stíp nó feam = *a stipe or rod*
7. ag drithliú = *sparkiling*
8. ag síothlú anuas = *filtering down*
9. plandaí talún = *land plants*
10. greamacháin = *holdfast*
11. i bhfine na ceilpe = *in the kelp family*
12. an choirleach = *oarweed*
13. rufa = *sugarkelp*
14. feachtáí láidre = *strong currents*
15. murar iasc nó tumadóir thú = *unless you're a fish or a diver*

Lch 8

Fánaíocht Fiadhúlra = A Wildlife Wander

1. ag fánaíocht = *wandering*
2. crosairí = *crossroads*
3. licín imeartha = *a playing counter*
4. an dísle = *the die*
5. pé conair = *whatever path*
6. an té is túisce = *the first person*
7. bundún nathairiúil = *a snakelocks anemone*
8. glasán = *sea lettuce*
9. fraoch = *bell heather*
10. faocha ghliomaigh = *a hermit crab*
11. crotach = *a curlew*
12. Barr buí = *an orange tip butterfly*
13. dreoilín = *a wren*
14. an lus mór = *foxglove*
15. pocaire gaoithe = *a kestrel*
16. feileastram = *a yellow iris*
17. carraigín = *carrageen moss*

Lch 9

An Laghairt Choiteann = The Common Lizard

1. reiptíl dhúchasach = *native reptile*
2. corp fada seang = *a long slender body*
3. gainní beaga = *small scales*
4. 5 ladhar = *five toes*
5. níos caoile = *more slender*
6. rinn ghéar a heireabail = *the sharp tip of its tail*
7. déanann sí codladh geimhríd = *she/it hibernates*
8. í féin a ghoradh = *to sun herself*
9. sna díoga = *in ditches*
10. duauthníocht iontach = *excellent camouflage*
11. sciúird luaineach mhearr = *a swift nimble dash*
12. Dála an-chuid aimhithe eile = *just like many other animals*
13. an bhagairt is mó = *the greatest threat*
14. a bheith á scriosadh = *being destroyed*
15. a bheith san airdeall ar chreachadóirí = *to be on the lookout for predators*
16. i mbaol a dióthaithe = *in danger of extinction*
17. is fiú é a chlárú = *it's worth registering it*
18. An tlonad Náisiúnta le Sonrai Bithéagsúachta = *The National Biodiversity Data Centre*
19. an t-earcán caoch = *the slow worm*
20. an t-earc luachra = *the newt*
21. amfaibiach = *an amphibian*
22. dragan Chomódó = *the Komodo Dragon*

Cairt Fíricí = Fact Chart

1. síos feedh a droma = *down along its/her back*
2. feithidí = *insects*
3. seilidí = *snails*
4. féarthalte = *grasslands*
5. coillearnacha = *woodlands*
6. móinteáin = *meadows*
7. dumhcha = *dunes*

Na Cinn Óga = The Young Ones

1. laghairt bheobhreitheach = *viviparous lizard*
2. a hál óg = *its/her young clutch/family*
3. agus iad beo beathach cheana féin = *already alive*
4. torrach = *pregnant*
5. laistigh dá broinn = *in her womb*
6. seicín uibhe = *egg membrane*

Cad a d'imigh ar m'eireaball? = What happened to my tail?

1. chun an dallamullóg a chur ar chreachadóirí = *to trick predators*

Lch 9 (ar lean)

- a heireaball a chur di = (it can) shed its tail
- Nach maith i an ghrian chun an corp a théamh ... = Isn't the sun great for heating the body
- ainmhithe fuarfhuilteacha = coldblooded animals
- chun a gcorp a théamh = to warm their body
- ní bhíonn ar a gcumas ... = they cannot ...
- go mbíonn an corp téite suas i gceart = until the body has warmed up enough
- á goradh féin faoin ngrian = sunning herself
- san iarnón is mó a bhíonn sí gníomhach = she is most active in the afternoon
- an iomarca teasa = too much heat
- is nós léi dul ar foscadh = she/it normally finds shelter

Lch 10

Laghairt lonrach le crochadh ar an mballa = A shiny lizard to hang on the wall

- bileog chairtchláir = a sheet of cardboard
- scragall alúmanaim = aluminium foil
- snáth olla = wool yarn
- marcóirí buana = permanent markers
- péint aicríleach = acrylic paint
- baitíní cadáis = cotton buds
- dromchla righin láidir = a strong stiff surface
- rianaigh = trace
- imlíne na laghairte = the outline of the lizard
- leath sraith eile den ghlíú = spread another layer of glue
- ina droimín = as a ridge

Gabhaimid buíochas le gach duine a chabhraigh linn agus an t-eagrán seo de *Líon an Dúlra* á réiteach againn, go háirithe Bord Bia, Carla Fagan, John Joyce, Paul Kay, Michael Ludwig, Eimear Murphy, Jackie Murphy, Robbie Murphy, Barry O'Connell, Jez Wickens agus Elaine R. Wilson.

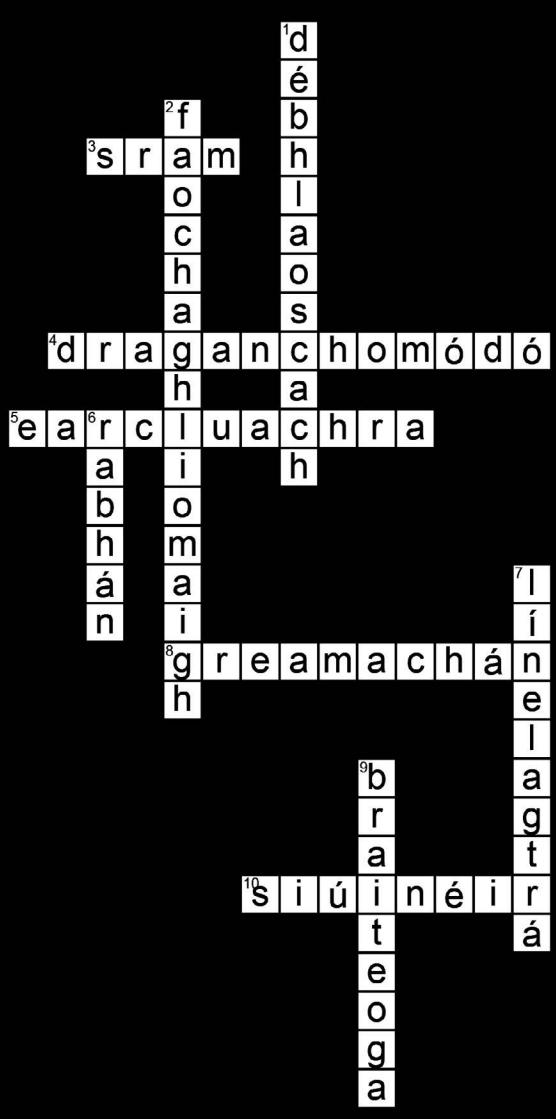
Tabhair cuairt ar Stáisiún Mara Inis
Arcáin ag www.sherkinmarine.ie

An Ghníomhaireacht um
Chaomhnú Chomhshaoil

Tá *Líon an Dúlra* fiorbhuíoch as an tacaíocht fhial a fhaighimid ónár gcuid uarraitheoirí

Lch 12

Lch 13

